

Jadran Kale

VIZUALNA ANTROPOLOGIJA NA PRIMJERU PRODUKCIJE TV ZAGREB

Pripremajući ovaj rad u Dokumentacijskom odjelu TV Zagreb svoju potragu za vizualnim sadržajima koji se dotiču etnologije nisam ograničio na katalogske natuknice koje registriraju ovu disciplinu u svojim klasičnim okvirima, poput: »narodni ples«, »narodna svadba«, »običajna arhitektura« i sl. i na dio interferirajućih sadržaja, sakrivenih pod karticama »zabava«, »turizam«, »festival« i sl. Kako ove ključne riječi ne čine strogo definiran skup, te je obim istraživanja ovisio prije o mogućnostima korištenja dokumentacijskog arhiva, ovaj se rad treba smatrati početkom osobnog rada na ovoj problematici u okviru još uvijek ne striktno domišljenog modela. Stoga je i sugeriran naslov ovom širem polju interesa: vizualna antropologija umjesto vizualne etnologije.

1.1. Potrebno je u nekoliko rekapitulacijskih rečenica obratiti pažnju na dosadašnja kretanja unutar promatrane problematike. Važno je, već kod samih kronofotografskih korijena, da Muybridge 1887. pred objektivne svojih kamera postavlja, nakon utilitarnog galopirajućeg konja, i nagog čovjeka u hodu. Poticaj nije slučajna: samo osam godina poslije F. L. Regnault sličnom opremom snima ženu iz plemena Wolf u pokretu za lončarskim kolom. B. Spencer je autor prvog pravog filmskog zapisa, birajući za svoj motiv klokanov ples iz obreda za kišu. Filmski dokumentarizam kao stil utemeljuje Flahertyjeva »Nanook sa sjevera« iz 1922, postajući bukvar narednim radovima ove vrste, među ostalima zasigurno i M. Badjuhi sa premijernim jugoslovenskim etnografskim filmom »Biološki smučariji« 1932.

Pojava novog vizualnog medija, TV, unosi višestranu promjenu. Promatrat ćemo osobene sadržaje od početka 70-ih godina, sa emitiranjem serije radova »Svjetovi u nestajanju« britanske TV-kuće »Granada«. U ovim radovima sudjeluje antropološkinja Llewelyn — Davies, primjerice, u »Masajskoj ženi« i »Masajskoj muževnosti«, emitiranih 1974, ili »Marakešu« iz 1975. Ovu seriju obilježava dokumentarno — realistički filmski pristup, gdje je narativna okosnica život manjeg broja izabranih lica u zajednici. Materijal je u montaži popraćen minimumom komentara. Mjenu interesa u novom desetljeću oslikati ćemo sadržajem jedne epizode iz recentne serije kuće BBC »40 minuta«, gdje se film-

skim poigravanjem premisama dokumentarnog izraza (mjesta zbivanja, prilazi akterima) prati događanje izabira Miss Poljske 1985.

Sličan aktuelni interes za današnjicu pokazuje i Institut für Wissenschaftlichen Film u Göttingenu, koji u nedostatku poticaja TV-kuća pokriva financiranjem i arhiviranjem kompleksno polje humanističkih nauka. Radeći od kraja prošlog svjetskog rata, posebno dobija na značaju projektom »Encyclopaedia Cinematographica« 1952.

Suvremeni trend etnologa odn. antropologa koji ujedno i sami snimaju svoje filmske radove nastavlja se radovima studenata J. Roucha, autora »Kronike proljeća 1960.« i rodonačelnika »cinéma — vérité« (»filma — istine«), bliskog zamislama Dz. Vertova. J. Gaye, primjerice, u duhu ovih načela snima za nigerijsku TV-kuću rad o obredu zazivanja kiše »Baw-Naan«. Sve ove radove obilježava nastojanje za promatranjem sadašnjih, događajnih sadržaja, bez upliva povijesnih rekonstrukcija.

1.2. Šest godina nakon početka emitiranja TV Zagreb kreće i rad »Lončari« (1962). Slijede »Baukači iz Turčišća« Z. Ljevakovića, »Korantija« iz okolice Ptuja, rad V. Belaja, »Kastavski zvončari« B. G. Pavlovsky, »Narodni običaji otoka Korčule« I. Michielija i drugi radovi tokom 1968. i 1969. Način snimanja je filmski, koristi se crno-bijela 16 mm vrpca, a uobičajeno je trajanje rada 30 minuta. (Trajanje se u sedamdesetim skraćuje na 20, a sredinom osmaesetih produžuje na 45 minuta, označavajući na taj način pokušaj cjelovitijeg, zaokruženi-jeg prikazivanja.)

Uz ove produkcijske početke, M. Gavazzi zaokružuje vlastiti snimateljski rad na etnografskim istraživanjima člankom u »Slovenskom etnografu«, 1964. Istovremeno se i uspostavljaju veze sa svjetskom produkcijskom scenom na ovom polju djelovanja, redovnim učestvovanjem na svjetskom festivalu TV-emisija vezanih uz folklor, »Zlatnoj harfi« u Irskoj. Na ovaj način se stiču kvalitativni preduvjeti za redovnu emisiju radova ove vrste tokom sedamdesetim godina. Produkcija dostiže 26 emisija godišnje isključivo vezanih za etnološke sadržaje. U protekloj godini radi se o 1400 minuta emitiranih sadržaja samo u uredništvu Redakcije za narodnu glazbu i običaje, u okviru Zabavnog programa. Ovih 40 emisija još ne predstavlja svu produkciju koja je interes ovog rada. Kvantitativno, dakle, radi se o dominirajućoj produkciji vizualnih sadržaja vezanih za etnologiju.

2.0. Slikovno sadržaje ovog i drugih dijelova produkcije TVZ možemo prikazati na slijedeći način:

Kako nam ni ovakav prikaz ne mora mnogo govoriti sam za sebe, uporediti ćemo ga sa rezultatima rada D. Drljače »Juslovenski dokumentarni film na etnografske teme«, sa nužnim opaskama da je riječ o donekle raznorodnom, isključivo etnografskom području interesa, dok je obim toleriranih sadržaja u ovom radu širi, te da je D. Drljača radio ovaj prikaz za produkciju u vremenu od početaka kinematografije do osamdesetih, dok ovdje baratam sa vremenom od 1962. do recentnih granica ažurnosti Dokumentacijskog odjela TVZ, tj. do oko 1985. Uz sve ove napomene, upotrebimo spomenuti rad kao približan referentni oslonac pri promatranju TV-produkcije.

Primjenjena kategorizacija je »etnološka sistematika« N. Križnara, upotrijebljena u »Filmografiji slovenskog etnološkog filma 1905—1980.«. Radi se opet o radu različito postavljenih polazišta, o čemu svjedoči i naslov rada. Naime, početkom se produkcije smatra K. Grossman i 1905; poimanje etnološkog filma se razlikuje od onog primjenjenog ovdje, no ova »sistematika« nudi najprecizniju razdiobu sadržaja unutar produkcijskog spektra.

2.1. Zanimljivo je da socijalna i duhovna kultura tvore gotovo 4/5 interesa u produkciji TVZ, naspram polovice od svih filmskih sadržaja. Očita je težnja prikazivanja neobičnosti, različitosti u snimanim sredinama, čemu se više podliježe oslikavanjem osobnosti koje same od sebe nisu vidljive, primjerice glazbe, toka pokladnih ili svadbenih svečanosti. Na drugoj strani ostaju vizualno definirane osobnosti neke zajednice — njena materijalna kultura, na koju TV-stvaraoci obraćaju pažnju u osnovnim sadržajima svojih radova tek u nešto više od desetine ukupne produkcije.

2.2. Primjetna je i osobina TV-produkcije da pokriva manje raznorodnih cjelina običajne kulture: socijalna kultura u filmskoj produkciji pokriva tek polovicu omjera njene zastupljenosti u TV-programima. Zahvaljujući tome u filmskoj se produkciji izdvajaju i kategorije monografskih prikaza krajeva i društvenih zajednica.

3.1. Pri kvalitativnom, sadržajnom razmatranju jasna je opreka nastojanja da snimak odrazi znanstvenu metodologiju i dokumentarna stremljenja svog etnološkog stvaraoca, služeći mu u budućim analizama i kao podsjetnik, te zanatske težnje snimatelja za korektnim filmskim postupkom. Iako je živa tendencija za redovnim sudjelovanjem stručnog lica za promatrane sadržaje u filmskim ekipama, prevladava potonja karakteristika.

Primjer ovom pristupu je serija radova o Cetini I. Michielija iz 1979, ili dvodijelni rad »More, vrijeme i Vis« iz 1982. Obraća se pažnja na mnoštvo raznorodnih pojava, zadržava na pojavnom uz istovremen korektno izveden snimateljski i režijski dio posla. Koriste se stariji dokumentarni materijali, česti su neposredni govorni iskazi, građa se pojašnjava grafičkim prikazima.

Bolji je rad I. Michielija iz 1975. »Zač nismo od včera«, serija zapisa sa otoka Krka (»Miholja«, »Koledva«, »Razgon«, »Nabodnji« i »Jurjevo«).

3.2. Sa druge strane kod radova gdje su savjetnici, pa i scenaristi etnolozi, medijske mogućnosti u pravilu ostaju neiskorištene. Npr., serija radova pod skupnim naslovom »Živjeti uz Savu«, scenarista R. Jenya i etnološkinja — suradnica J. Andrić i M. Svirac, koristi sliku kao puku ilustraciju iscrpnom tekstu koji se prekida tek na mjestima glazbenih primjera. Pristup običajnoj kulturi je neelastičan: seljaci su pred kamerama u svečanim nošnjama kako pri ribolovu, tako i pri plesu.

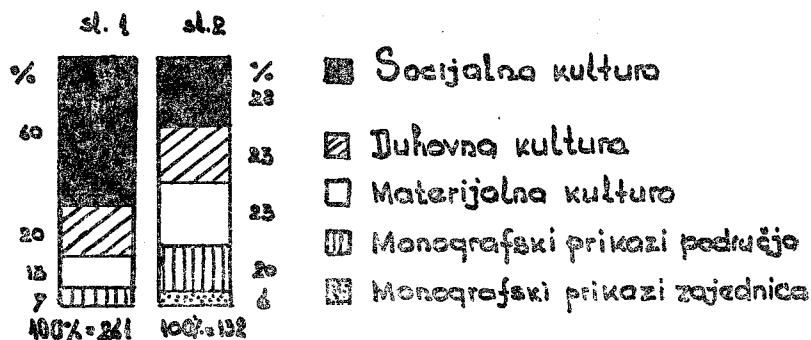
Radi se o općenitoj značajci edukativnih radova, posebno onih koji su namjenski rađeni za školski program. »Kažuni u južnoj Istri« Lj. Jankovića i V. Klarića, na primjer, komentar osim govornog dijela sadrži i grafičke šeme koje znatno pomažu praćenje. Radnja se odvija stepenovano.

3.3. Od drugih zanimljivih pristupa valja izdvojiti i tretman usmene povijesti interviewom kazivača, ocrtavajući na taj način život zajednice kroz osobno iskustvo, kao kod rada Z. Rajković »Zlarin« iz 1982, ili »Miškovo vrijeme« Lj. Danojević iz 1984.

3.4. Suvremene se običajne teme obrađuju vrlo rijetko. Izuzetak je serija »Smjerom putokaza« M. Brajevića i T. Jovića, koja je za sadržaj uzimala gradska zbivanja

Još se uvijek neiskorištava minijaturizirana snimateljska oprema primjerenim učestvujućim promatranjem, naglašavanjem u metodologiji etnološkog istraživanja kao i u teoriji filmskog pristupa.

4. Mogućnosti TV-medija, u svom filmskom-izražajnom dijelu, kao i u svojoj emotivnoj moći, nude prostore za akciju etnološki obrazovanih ljudi, u isti trenutak svjesnih premisa filmskog jezika. Kao što smo sa nekoliko gledišta mogli promotriti, udio stručnog etnološkog suradnika se može oplemeniti i značajnim novostima, i dosljednijim osvtačenjima unutar prisutnih pristupa.

Jadran Kale

VISUAL ANTHROPOLOGY BASED ON TV ZAGREB PRODUCTION

— Summary —

On the basis of 261 broadcasts with anthropological subjects from the production of several programmes of TVZ, their quantitative and qualitative characteristics were examined. The obtained results were compared with similar analyses of film production of ethnological subjects and show the prevailing interest of TV producers for the subjects from the area of social traditional culture, while spiritual and material traditional culture, and especially monographic presentations, are very rare. At the same time, the inflexible approach of ethnologists — expert advisors to traditional culture, as well as the fact that comparative advantages of TV as a media are not sufficiently used, can be observed.

Living and involved observation of tradition by humanists — experts as well as technicians — cameramen and others could have a decisive influence on better TV production of the subjects under examination.